ग्रूप - A

पेपर नं. 13

प्रकल्प विषय - मध्ययुगीन इतिहासाची महत्वाची साधने.

सन - 2022-23.

इरावापनाभ

।।नहि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते।।

छत्रपती शिवाजी शिक्षण मंडळाचे

दादासाहेब जोतीराम गोडसे

कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,

वडूज

ता. खटाव जि. सातारा

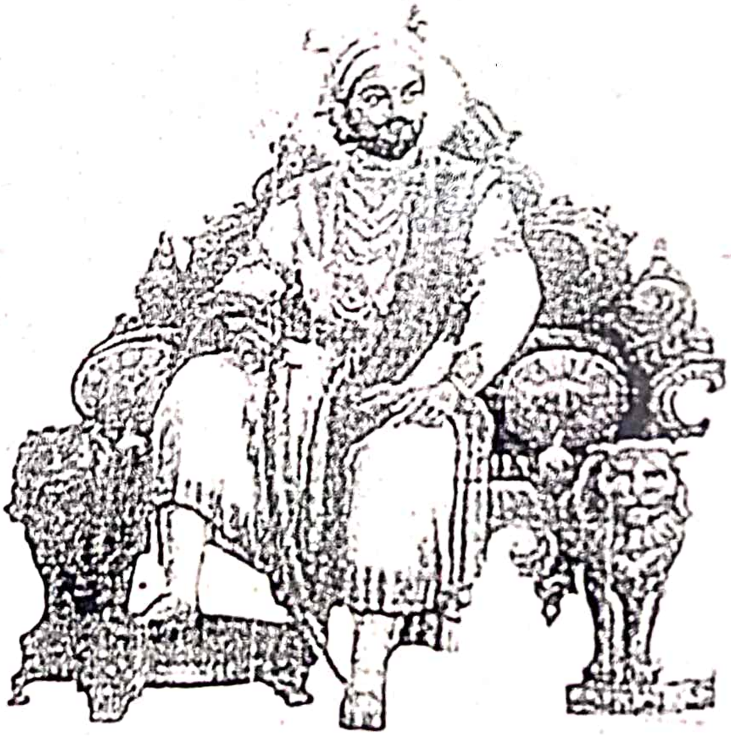

इतिहास विभाग

॥ नही ज्ञानेनं सदृश्यं पवित्रमिह विद्यते ॥

छ.शिवाजी शिक्षण मंडळ वडूजचे

दादासाहेब जोतीराम गोडसे

आर्टस.कॉमर्स. सायन्स. कॉलेज.वडूज.

ता.खटाव ,जि.सातारा.

इतिहास विभाग

प्रमाणपत्र

प्रकल्पाचे नाव. मध्ययुगिन इतिहसाची महत्वाची साधने

अ.क्र.	रोल नं.	नावे	सही
१)	348	बागल पुजा दत्तात्रय	[illegible]
२)	349	देशपांडे प्राजक्ता उमेश	P.U.Deshpande
३)	350	देशमुख राधिका अशोक	R.A.Deshmukh
४)	351	घार्गे प्रणव महादेव	[illegible]
५)	352	गोडसे पृथ्वीराज कुबेर	[illegible]
६)			
७)			

R.A.Deshmukh यांनी पूर्ण केला.

शिक्षक सही

छत्रपती शिवाजी विद्यापिठ कोल्हापूर

दादासाहेब जोतिराम गोडसे आर्टर्स, कॉमर्स, सायन्स कॉलेज वडूज.

विषय - इतिहास.

नाव - देशमुख राधिका अशोक.

प्रकल्प विषय - मध्ययुगीन इतिहासाची महत्वाची साधने.

हजेरी क्र. - 350 सेमिस्टर - VI

पेपर नं. - 13

विषय शिक्षक - श्री. व्ही. बी. गुजर सर.

TOPIC

Date: / /

Page No.:

ग्रुप - A

क्र.	विद्यार्थी संख्या, नावे.	सही	रोल नं.
1)	देशमुख राधिका अशोक	R.A.Deshmukh	350
2)	बागल पुजा दत्तात्रय	P.D.Bagal	348
3)	देशपांडे प्राजक्ता उमेश	P.U.Deshpande	349
4)	घार्गे प्रणव महादेव	[illegible]	351
5)	गोडसे पृथ्वीराज कुबेर	[illegible]	352

मार्गदर्शक शिक्षक -

श्री. व्ही. बी. गुजर सर.

श्री. आर. एम. घार्गे सर.

Expt.No. Date : / /201

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	विषय नाव	पान क्र.
1.	प्रस्तावना	1
2.	उद्दिष्टये	2
3.	अकबरनामा - अबुल फजल	3
4.	गुलशन - ई - इब्राहिमी - फिरिश्ता	4
5.	पुरातत्वीय साधने - नाणी	5
6.	फ्रान्सीस बर्नियर	6
7.	निकोलाव मनुची	7
8.	गृहितके	8
9.	ग्रंथनिर्देश	9

प्रस्तावना

इतिहास प्रक्रियेत संदर्भ साधनांना अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. संदर्भ साधनांच्या आधाराशिवाय लिहिलेल्या कोणत्याही इतिहास ग्रंथाला 'इतिहास' ही संज्ञा प्राप्त होऊ शकत नाही.

अस्सल / प्राथमिक साधने हीच इतिहासलेखनांची पायाभूत साधने असताना म्हणून इतिहासामध्ये "No Documents, No History" असे म्हटले जाते. संदर्भ साधनाशिवाय इतिहास म्हणजे एक प्रकारची कथा असे मानले जाते. प्रस्तुत प्रकरणात आपणास सुलतानशाही कालखंडातील भारताच्या इतिहास लेखनाच्या साधनांचा अभ्यास करावयाचा आहे.

मध्यकालीन भारतात लिखित साधनांच्या बरोबर भौतिक / पुरातत्वीय साधनांचाही मोठ्या प्रमाणात विकास झालेला दिसतो. ही पुरातत्वीय साधने ज्या बाबतीत लिखित साधने उपलब्ध होत नाहीत अनेक घटकांना साधणारा दुवा म्हणून उपयोगात येतात.

Expt.No. Date : / /201 2

उद्दिष्टये

1. इतिहास प्रक्रियेतील संदर्भ साधनांचा अभ्यास करणे.

2. मध्यकालीन भारतातील लिखित साधनांचा आढावा घेणे.

3. अबुल फजलच्या साहित्याची माहिती घेणे.

4. मध्ययुगीन रियासतीचा फार्शी इतिहासकार म्हणून फिरिश्ताचा परिचय करून घेणे.

5. पुरातत्वीय नाण्यांचे महत्व समजुन घेणे.

6. निकोलाय मनुचीच्या प्रवास वर्णनाच्या साहाय्याने भारतातील तात्कालीन इतिहास समजुन घेणे.

Expt.No. Date : / /201

अकबरनामा - अबुल फजल

अबुल फजल हा मुघलकालीन प्रसिद्ध दरबारी इतिहासकार होता. त्याचा अकबरनामा हा ग्रंथ ऐतिहासिक दृष्ट्या मौल्यवान साधन आहे. अकबराच्या कारकिर्दीतिल अतिशय महत्वाच्या घडामोडींचा स्वत: फजल साक्षिदार असल्याने त्याच्या लिखाणाला जोर मिळतो. मुघल काळातिल अत्यंत महत्वाचे साधन म्हणून अबुल फजलाच्या साहित्याचा उल्लेख होतो.

अकबरनामाचे प्रमुख तीन भाग आहेत. पहिल्या भागात मुघल घराण्याचा तैमुरपासुन ते अकबराच्या पहिल्या 17 वर्षांच्या कालखंडाचा इतिहास दिलेला आहे. पहिला भाग पुन्हा दोन उपघटकात विभाजीत केलेला आहे. पहिल्या उपघटकात अकबराचा जन्म, तैमुर घराण्याची वंशावळ बाबराचा राज्यविस्तार इत्यादी, तर दुसऱ्या उपघटकात अकबराच्या राज्यारोहणापासून पुढील 17 वर्षांच्या घटना नमुद केलेल्या आहेत आणि अबुल फजलाच्या या अकबरनामा मधील तिसरा भाग म्हणजे ऐने-ए-अकबरी हा ग्रंथ आहे. ग्रंथात अकबरकालीन अनेक बारीक-सारीक आकडेवारीचा उल्लेख आहे. इन्शा-ए-अबुल फजल / मुक्तावान-ए-अलमिया हा अबुल फजलने स्वत: जमविलेल्या सरकारी पत्राचा हा संग्रह आहे. रुक्कात-ए-अबुल-फजल हा ग्रंथ अबुल फजलच्या व्यक्तिगत पत्रांचा संग्रह आहे. या ग्रंथाचे संकलन नूरमहम्मद याने केलेले आहे.

गुलशन-ई-इब्राहिम-फिरिश्ता

फिरिश्ता मध्ययुगीन रियासतीचा फार्सी इतिहासकार म्हणून परिचीत आहे. फिरिश्ताचे संपूर्ण नाव महंमद कासीम हिंदू शहा फिरिश्ता असे होते. आदिलशहाच्या सैन्यात नोकरी करीत असताना त्याच्याकडे सन 1593 मध्ये मीर खुंद (मीरखवंद) याने लिहिलेल्या रौजतुस्सफा या ग्रंथाची एक प्रत दिली. मोली आणि इब्राहिम आदिलशहाने भारतातील मुस्लीम राजवटीचा अधिकृत इतिहास लिहिण्यास सांगितले. या आदेशावरून त्याने इतिहासलेखनास प्रारंभ करून त्या-त्या प्रदेशातील उपयुक्त अशा अनेक घटनांच्या नोंदी ठेवल्या. बहमनी राज्याचे विघटन होऊन निर्माण झालेल्या निजामशाही, आदिलशाही, कुतुबशाही, बरीदशाही आणि इमादशाही या पाचही शाह्यांचा इतिहास फरिश्ताने लिहिला आहे. सन 1606 मध्ये याने "तारिख-ए-फिरिश्ता" अथवा "गुलशन-ए-इब्राहिमी" हा महत्त्वाचा ग्रंथ त्याने फार्सी भाषेत लिहून पूर्ण केला. गुलशन-ए-इब्राहिमी हा अथवा तारिख-ए-नवरसनामा या नावानेही ओळखला जातो.

गुलशन-ई-इब्राहिमी या ग्रंथाची मांडणी प्रस्तावना व उपसंहार एकूण 12 प्रकरणात केलेली आहे.

नाणी

पुरातत्वीय साधन म्हणुन नाण्यांचे अनन्यसाधारण स्थान आहे. इतिहासाच्या साधनांपैकी हे एक अविनाशी साधने आहे. तत्कालीन कालखंडाच्या इतिहास लेखनासाठी नाणी हे विश्वास भौतिक साधन आहे. डॉ. द. खरे यांनी संग्रहातील नाणी हा ग्रंथ प्रकाशित केला असुन त्यांनी दिल्ली सुलतानशाहीची काही नाणी प्रकाशित केली आहेत.

विविध धातुच्या नाण्याच्या उपलब्धतेवरून तत्कालीन राजाची आर्थिक परिस्थिती लक्षात येते. एखाद्या राजाची नाणी कोण-कोणत्या प्रदेशात सापडतात. त्यावरून त्या राज्याचा साम्राज्यविस्तार नाण्यांचे विनिमय मूल्य व परकीय व्यापार कशाप्रकारचा होता यावरही प्रकाश पडतो.

मुघल कालखंडात बाबर व हुमायुन यांच्या कारकिर्दीत शाहरुखी व दिरहम ही चांदीची नाणी होती. शेरशहाने रुपया हे चांदीचे तर दाम व हे तांब्याचे नाणे सुरू केले. हुमायुनच्या कारकिर्दी पासून सोन्याच्या नाण्याचा वापर झालेला दिसतो. अर्थात ती वजनाने लहान होती. आधुनिक भारतात शेरशहाने दिलेली देणगी म्हणजे रुपया हे नाणे होय.

फ्रान्सीस बर्नियर

बर्नियर हा फ्रेंच डॉक्टर होता. त्याचा जन्म पॅरिसमधील अंजु प्रान्तामधील इवे या गावी शेतकरी कुटुंबात झाला. सन 1647 पासून त्याचा युरोप प्रवास सुरू झाला. इंग्लंड, जर्मनी, पोलंड इ., भेटी दिलेल्या होत्या. पेअर गासेंदी (1592 - 1657) या फ्रेंच तत्त्ववेत्याच्या मार्गदर्शनाखाली शरीरक्रिया विज्ञानाची परिक्षा उत्तीर्ण झाल्यानंतर त्याने वैद्यक शास्त्राचा अभ्यास करून एम. डी. ही पदवी संपादन केली.

मुघल काळातील माहिती मिळवणे एक ऐतिहासिक साधन म्हणून बर्नियरच्या प्रवास वृत्तांत आपल्या ट्रॅव्हल इन मुघल एम्पायर नावाने प्रसिद्ध आहे. बर्नियर मुघल दरबारातील वारसा युद्धाचा प्रत्यक्ष साक्षिदार होता. तो आपल्या प्रवास वृत्तांतात जहांगिर व मनसबदारी पद्धतीची माहिती देतो. बर्नियरने आपल्या वृत्तांतामध्ये बादशहा दरबारी थाटमाट, दरबारी रितिरिवाज, दरबाराचे वैभव, ऐश्वर्य पूर्ण दरबारी शिष्टाचार इ., बाबत तपशिलावार लिहिले आहे. बर्नियर शहाजान बादशहाच्या पराक्रमाबद्दल विस्तृत चर्चा करताना दिसतो. मुघलकालीन लष्करी इतिहास समजून घेण्यासाठी बर्नियरचा प्रवास वृत्तांत महत्त्वाचे साधन आहे. छत्रपती शिवाजी महाराजांबद्दल बर्नियर लिहितो कि, "सार्वभौमसत्ता धारित शासक व सुलतानांची तमा कधिही न बाळगणारा राजा" असे म्हणतो.

Expt.No.

Date : / /201

निकोलाव मनुची

17 व्या शतकात भारतात आलेला मनुची हा इटालियन प्रवासी होता. त्याचा जन्म सन 1639 मध्ये इटली मधील व्हेनिस येथे झाला असावा. लहानपणापासून त्याला जग पाहण्याची इच्छा होती. म्हणून तो वयाच्या 14 व्या वर्षी आपला देश सोडला. त्यान ईस्ट इंडिया कंपनिच्या सी हॉर्स या जहाजातून तुर्कस्थान, इराणमधुन सावरी प्रवास केला. सन 1656 मध्ये वयाच्या 17 व्या वर्षी तो सुरत येथे पोहचला.

अनुभवलेल्या व पाहिलेल्या घटनांचा त्याने स्टोरिया - दो - मोगोर हा ग्रंथ लिहिला. त्याने भारतात घडलेल्या अनेक घडामोडींचा इतिवृत्तांत नमुद केला. निकोलाव मनुचिच्या ग्रंथावरुन भारतातील 17 व्या शतकातील तात्कालीन इतिहास समजण्यास मदत होते. या ग्रंथाचा काही भाग पोर्तुगीज, फ्रेंच आणि इटालियन भाषमध्ये लिहिला आहे. मनुचीने या ग्रंथामध्ये वास्तव आणि काल्पनिक अशा घटनांची सरमिसळ केलेली आहे.

निकोलाव मनुची भारतात प्रवास करत असताना त्याला चोरांनी लुटल्याचे वर्णन केले आहे. भारतातील सामाजिक रुढी, परंपरा, विवाह, जाती व्यवस्था, सतिप्रथा, शेतकरी समाज, शहरे, सुरत शहर सुरत लूट, खाणी, मुघल साम्राज्यातील किल्ले, महसूल व्यवस्थेची वेशभूषा, अलंकार, मनोरंजन इ., बद्दल विस्तृत माहिती स्टोरिया दो - मोगोर त्याच्या ग्रंथात लिहिली आहे.

वृत्तिके

1. इतिहास प्रक्रियेतील संदर्भ साधनांचा अभ्यास केला.

2. मध्यकालीन भारतील लिखित साधनांचा आढावा घेतला.

3. अबुल फजलच्या साहित्याची माहिती घेतली.

4. मध्ययुगीन रियासतीचा फार्सी इतिहासकार म्हणून फिरिश्ताचा परिचय करून घेतला.

5. पुरातत्वीय नाण्यांचे महत्त्व समजून घेतले

6. निकोलाय मनुचीच्या प्रवास वर्णनाच्या साहाय्याने भारतातील तात्कालीन इतिहास समजुन घेतला.

ऋणनिर्देश.

मी कुमारी, देशमुख राधिका अशोक आपल्या दादासाहेब जोतिराम गोडसे आर्ट्स, कॉमर्स, सायन्स, कॉलेज वडूज. B.A. III (सन 2022 - 2023) या वर्गात वर्गात शिकत असुन . इतिहास विषया अंतर्गत असलेल्या मध्ययुगीन असलेल्या इतिहासाची साधने हे प्रात्यक्षिक अहवाल . कार्य करीत असताना मला विषय शिक्षक श्री. व्ही. बी. गुजर व श्री. आर.एम. घार्गे यांनी योग्य मार्गदर्शन केले. तसेच प्राचार्य डॉ. एस.बी. पाटील. यांनी देखिल बहुमोल मार्गदर्शन केले. त्याबद्दल त्यांची मी ऋणी आहे.

धन्यवाद .